Līdzsvara meklējumi starp pamattiesību ievērošanu un valsts drošības aizsardzību Satversmes tiesas praksē¹

Dita Plepa

Rīgas Stradiņa universitāte, Juridiskā fakultāte, Latvija
dita.plepa@gmail.com

Kopsavilkums

Rakstā atspoguļotas Latvijas Republikas Satversmes tiesas nolēmumos ietvertās atziņas par Latvijas Republikas Satversmes regulējumu un tā interpretāciju valsts drošības jautājumos. Īpaša uzmanība veltīta tiesu prakses analīzei, aplūkojot metodoloģiju, kas palīdz panākt līdzsvaru starp nepieciešamību novērst valsts drošības apdraudējumus un nepieciešamību aizsargāt pamattiesības.

Atslēgvārdi: Satversme, Satversmes tiesa, pamattiesības, valsts drošība, sabiedrības drošība, demokrātiskas iekārtas aizsardzība.

Ievads

Drošība ir gan personas pamattiesību elements [5, 5], gan arī vērtība, kurai demokrātiskā sabiedrībā ir būtiska nozīme. Viens no svarīgākajiem valsts uzdevumiem ir gādāt par savu iedzīvotāju drošību. Savukārt valsts no tās iedzīvotājiem var prasīt līdzdalību drošības uzturēšanā, piemēram, obligātu īslaicīgu dalību militārajā dienestā. Tādēļ drošība ir fundamentāls konstitucionālo tiesību jautājums, definējot valsts un tās iedzīvotāju savstarpējās attiecības [4].

Britu filozofs un politikas teorētiķis Džons Stjuarts Mills jau 1857. gadā norādījis, ka līdz ar konstitucionālās kontroles iedibināšanu kļuvis iespējams nodrošināt pilsonisko jeb sociālo brīvību [10]. Konstitucionālisma attīstības rezultātā par aksiomu

¹ Visas šajā rakstā ietvertās atziņas ir balstītas uz autores personiskajiem uzskatiem un pārliecību un nav saistošas nevienai institūcijai vai organizācijai, kurā viņa darbojas. Raksta tapšanu iedvesmoja dalība starptautiskajā studentu seminārā “Human Rights vs. National Security Should Freedom be Restricted to Safeguard Freedom?” Ķelnē 2015. gada novembrī.

*Dita Plepa. Līdzsvara meklējumi starp pamattiesību ievērošanu
un valsts drošības aizsardzību Satversmes tiesas praksē*

kļuvusi tēze, ka konstitucionālā tiesa ir viens no efektīvākajiem pamattiesību un demokrātiskas un tiesiskas valsts vērtību aizsardzības mehānismiem. Mūsdienu demokrātiskas un tiesiskas valsts attīstība ir nesaraujami saistīta ar centieniem panākt līdzsvaru starp konstitucionālo vērtību aizsardzību un pamattiesību ievērošanu. Tieši konstitucionālā tiesa ir tā institūcija, kura savos nolēmumos formulē pamattiesību aizsardzības standartu un norāda veidu, kā rodams saprātīgs līdzsvars starp pamattiesību ievērošanu un konstitucionālo vērtību aizsardzību.

Rakstā atspoguļotas Latvijas Republikas Satversmes tiesas (turpmāk – Satversmes tiesa) nolēmumos ietvertās atziņas par Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) regulējumu un tā interpretāciju valsts drošības jautājumos. Īpaša uzmanība veltīta tiesu prakses analīzei, izgaismojot metodoloģiju, kas palīdz panākt līdzsvaru starp nepieciešamību novērst valsts drošības apdraudējumus un nepieciešamību aizsargāt pamattiesības. Raksta mērķis ir noskaidrot, kādi valsts drošības labad paredzēti pamattiesību ierobežojumi uzskatāmi par samērīgiem un tāād atbilstošiem Satversmei.

Valsts drošības intereses

Ilgstošais karš pret terorismu, jaunais terorisma vilnis, kas veļas pāri Eiropai, un daudzviet pasaulē uzliesmojošie militārie konflikti ir pamats nopietnai diskusijai par jauna veida valsts un sabiedrības drošības aizsardzības pasākumu nepieciešamību. Dažādu apdraudējumu novēršanai tiek piedāvāti gan praktiski risinājumi (pastiprināta drošības kontrole), gan normatīvo aktu grozījumi (dažādi ierobežojumi). Lai novērstu jaunus valsts un sabiedrības drošības apdraudējumus, likumdevējs nosaka būtiskus pamattiesību un pamatbrīvību ierobežojumus.

Atbilstoši Satversmē nostiprinātajam parlamenta virsvadības principam Saeimai ir tiesības izlemt Latvijas valstij un sabiedrībai svarīgus jautājumus [12]. Arī attiecībā uz valsts drošības jautājumiem Saeimai ir piešķirtas tiesības rīkoties Satversmē noteiktajā apjomā un kārtībā. Satversme Saeimai dod dažādus instrumentus, lai tā varētu aizstāvēt valsts drošības intereses, proti, Saeima bauda rīcības brīvību, izvēloties veidu, kā tiks sargāta valsts drošība.

Pašreizējā ģeopolitiskajā situācijā valstij jāveic mērķtiecīgi pasākumi, lai aizsargātu savas intereses un drošību, tostarp arī pilnveidojot krimināltiesību regulējumu [8]. 12. Saeima, lai nodrošinātu iespēju vērsties pret hibrīdkara radītiem Latvijas drošības apdraudējumiem un ar krimināltiesiskiem līdzekļiem laikus reaģētu uz iespējamo apdraudējumu, kas vērsti pret Latvijas Republiku un tās pamatinteresēm, vai citādu Latvijas nacionālās drošības interešu apdraudējumu, izstrādājusi grozījumus Krimināllikumā (KL) [56].

Šā likumprojekta anotācijā norādīts, ka

“panti, kas paredz atbildību par noziedzīgiem nodarījumiem pret valstisko neatkarību, teritoriju, konstitucionālo iekārtu un valsts likumīgo varu (turpmāk arī – valsts pamatintereses), nav mainīti kopš KL stāšanās spēkā 1999. gadā (grozītas ir tikai sankcijas). Līdz ar to spēkā esošais regulējums vairs nenodrošina nacionālās drošības interešu aizsardzību pilnā apjomā. Tas nav pietiekams un atbilstošs, ņemot vērā mūsdienās pastāvošos valsts drošības apdraudējumus.” [9]

*Dita Plepa. Līdzsvara meklējumi starp pamattiesību ievērošanu
un valsts drošības aizsardzību Satversmes tiesas praksē*

No Saeimas apsvērumiem var secināt, ka par valsts drošības apdraudējumu tiek uzskatīta vēršanās pret valsts neatkarību, teritoriālo vienotību, konstitucionālo iekārtu un likumīgo varu. Likumprojektā paredzēti kriminālsodi par darbību, kas vērsta pret Latvijas Republikas valstisko neatkarību vai suverenitāti vai kas vērsta uz valsts teritoriālās vienotības graušānu, valsts varas gāšanu vai valsts iekārtas grozīšanu [9]. Tātad, pēc Saeimas ieskata, arī valsts suverenitātes apdraudējums ir valsts drošības jautājums.

12. Saeimas izstrādātie grozījumi Krimināllikumā atbilst “karojošās demokrātijas” [3] un “aizsargāties spējīgas demokrātijas” konceptiem [1]. Atbilstoši šiem konceptiem valstij ir tiesības veikt tās konstitucionālās iekārtas apdraudējumu novēršanai nepieciešamos pasākumus, proti, Satversmē ietvertās tiesības nedrīkst izmantot ar nolūku iznīcināt Latvijas valsts neatkarību un / vai demokrātisko iekārtu, jo pretējā gadījumā zustu pašas Satversmes pastāvēšanas pamats un jēga [2].

Likumdevējam ir plaša rīcības brīvība noteikt sodus par konkrētiem nodarījumiem, kā arī paredzēt nosacījumus personas atbrīvošanai no atbildības par šiem nodarījumiem. Šādu regulējumu pieņemot, likumdevējs parasti balstās uz priekšstatiem, uzskatiem un vērtībām, ko akceptējusi sabiedrība un ko tas ir tiesīgs izteikt normatīvā veidā. Likumdevējs, veidojot sodu politiku, nosaka personas uzvedības ietvarus un tādējādi aizsargā sabiedrības drošību [48]. Tomēr nav šaubu, ka kriminālatbildība jānosaka par antikonstitucionālu rīcību [57], proti, krimināli sodāma būtu tikai tāda darbība vai bezdarbība, ar kuru tiek pārkāptas augstākā juridiskā spēka tiesību normas.

Demokrātiskās valsts iekārtas aizsardzība un valsts drošības aizsardzība pieļauj tikai tādas personu pamattiesību ierobežojumus, kuri saskaņoti ar Satversmi un cilvēka pamattiesībām [56]. Tātad ir jāvērtē, vai likumdevējs nav acīmredzami pārkāpis tam Satversmē noteiktās rīcības brīvības robežas. Par Satversmē noteikto rīcības brīvības robežu pārkāpšanu būtu uzskatāms, piemēram, tas, ka tiesību norma būtiski apdraud personas pamattiesības [48, 10].

Lai noskaidrotu likumdevēja rīcības brīvības robežas, tam nosakot pamattiesību ierobežojumus nolūkā aizsargāt valsts drošību, vispirms jānoskaidro Satversmes normu tvērums. Satversmē *expressis verbis* nav minēta valsts drošība. Tāpēc šis jēdziens noskaidrojams Satversmes iztulkošanas ceļā [11].

Demokrātiskas iekārtas un sabiedrības drošības aizsardzība

Satversmes 116. pantā cita starpā paredzēts, ka personas tiesības, kas noteiktas Satversmē, var ierobežot likumā paredzētajos gadījumos, lai aizsargātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību [6]. Tādēļ leģitīms pamattiesību ierobežošanas mērķis var būt vienīgi Satversmes 116. pantā nostiprināto konstitucionālo vērtību aizsardzība, proti, ikviena personas pamattiesību ierobežojuma pamatā ir jābūt apstākļiem un argumentiem, kādēļ tas vajadzīgs. Tātad ierobežojums tiek noteikts svarīgu interešu – leģitīma mērķa – labad [25].

Satversme neatzīst valsts drošību par leģitīmu mērķi pamattiesību ierobežošanai. Tas nozīmē, ka likumdevējs nav tiesīgs ierobežot Satversmē noteiktās pamattiesības, atsaucoties vienīgi uz nepieciešamību aizsargāt valsts drošību. Likumdevējs, pamattiesības ierobežojot, rīkojas nevis pēc savas iniciatīvas, bet gan pamattiesību ierobežošanas klauzulā noteiktajos ietvaros [7, 740], t. i., likumdevējs ir tiesīgs pamattiesību ierobežojumus noteikt vienīgi Satversmes 116. panta ietvaros, jo šī Satversmes norma formulē pamattiesību ierobežošanas klauzulu. Turklāt tas nozīmē, ka vienīgi to konstitucionālo vērtību aizsardzība, kuras minētas Satversmes 116. pantā, var būt leģitīms pamattiesību ierobežošanas mērķis.

Satversmes 116. pants uzskatāms par viskomplicētāko konstrukciju Satversmes 8. nodaļā [7, 740]. Šīs Satversmes normas piemērošanas nosacījumus ir formulējusi Satversmes tiesa savos nolēmumos. Tādēļ Satversmes tiesas nolēmumos paustās atziņas izmantojamas, lai noskaidrotu, ciktāl pamattiesību ierobežošana ir pieļaujama valsts drošības aizsardzības labad.

Satversmes tiesa valsts drošības apdraudējumus ir saistījusi ar tādām Satversmes 116. pantā noteiktām konstitucionālajām vērtībām kā demokrātiska iekārta un sabiedrības drošība. Tātad tiesību normas mērķis var būt valsts drošības aizsardzība, tomēr šajā normā paredzētā pamattiesību ierobežojuma leģitīmais mērķis būtu jāredzē līdz konstitucionālo vērtību – demokrātiskas iekārtas un sabiedrības drošības aizsardzībai.

Sabiedrības drošība ir saistāma ar demokrātiskās valsts iekārtas aizsardzību un tiek atzīta par regulējuma leģitīmo mērķi galvenokārt tad, kad tiek skarti jautājumi par valsts vai sabiedrības drošības apdraudējumiem [41, 12.2.]. Satversmes tiesa norādījusi, ka jēdziena “sabiedrības drošība” saturs demokrātiskās valstīs ir orientēts uz publisko interešu aizsardzību [23, 13]. Lai Saeima varētu sabiedrības drošību izvirzīt kā tiesiskā regulējuma leģitīmo mērķi, tai jāpamato objektīvi konstatējama vai iespējama saikne starp konkrēta tiesiskā regulējuma pieņemšanu un sabiedrības drošības stiprināšanu, drošības apdraudējuma novēršanu vai mazināšanu. Turklāt salīdzinājumā ar Satversmes 116. pantā paredzētajām “citu personu tiesībām” “sabiedrības drošības” izvirzīšanai par tiesiskā regulējuma leģitīmo mērķi ir vēl stingrāki priekšnoteikumi [41, 12.2.].

Satversmes tiesa ir formulējusi ārkārtīgi stingrus kritērijus sabiedrības drošības izvirzīšanai par pamattiesību ierobežošanas leģitīmo mērķi. No Satversmes tiesas nolēmumiem izriet, ka likumdevējam vajag gan juridiski pamatot to, ka attiecīgais pamattiesību ierobežojums patiešām ir nepieciešams sabiedrības drošības aizsardzībai, gan arī uzrādīt reālā vai potenciālā apdraudējuma objektu. Satversmes tiesas argumentācija ir balstīta uz pamattiesību koncepta postulātiem, proti, pamattiesību garantijas līdztekus varas dalīšanas principam ir obligāts modernas demokrātiskas un tiesiskas valsts funkcionēšanas priekšnoteikums [7, 738]. Kā no pilsoniskajām un politiskajām tiesībām, tā arī no ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām izriet valsts pienākums gan ievērot, gan aizsargāt, gan arī nodrošināt pamattiesības. Pienākums ievērot

*Dita Plepa. Līdzsvara meklējumi starp pamattiesību ievērošanu
un valsts drošības aizsardzību Satversmes tiesas praksē*

pamattiesības nozīmē to, ka valstij ir pienākums atturēties no iejaukšanās personas tiesībās. Pamattiesību aizsardzība nozīmē to, ka valstij ir pienākums aizsargāt personas pamattiesības no citu privātpersonu iejaukšanās tajās. Savukārt pienākums nodrošināt pamattiesības nozīmē, ka valstij jāveic konkrēti pasākumi, lai pamattiesības varētu tikt īstenotas [34]. Valsts pienākumi pamattiesību jomā nozīmē, ka var tikt noteikti vienīgi tādi ierobežojumi, kas demokrātiskā sabiedrībā nepieciešami, lai aizsargātu konstitucionālās vērtības.

Satversmes tiesa norādījusi, ka cilvēka tiesību un brīvību efektīva īstenošana vislabāk ir iespējama demokrātijas apstākļos [53, 15.1.]. Tāpēc arī demokrātiska valsts iekārta uzskatāma par konstitucionālu vērtību, kuru nepieciešams aizsargāt. Šāda ideja *ekspresis verbis* atspoguļota Satversmes 116. pantā. Satversmes tiesa uzsvērusi, ka demokrātiska valsts iekārta nav iedomājama bez sakārtotas un pienācīgi aizsargātas valsts pārvaldes darbības, kas garantē gan sabiedrības drošību, gan citu cilvēku tiesības. Savukārt efektīvas valsts pārvaldes darbības nodrošināšana ir cieši saistīta ar tādu pienākumu uzlikšanu personām, kuri vērsti uz valsts un sabiedrības drošības interešu aizsargāšanu, nekārtību un noziegumu nepieļaušanu un tiesas autoritātes un objektivitātes saglabāšanu [22, 26]. Pamattiesību ierobežošana demokrātiskas valsts iekārtas aizsardzības labad ir balstīta uz tēzi, ka pamattiesības var tikt ierobežotas, ja tas nepieciešams citu tādu konstitucionālo vērtību aizsardzībai, bez kurām nav iespējams nodrošināt sabiedrības turpmāku pastāvēšanu [7, 740].

Satversmes tiesas tiesneši savās atsevišķajās domās norādījuši, ka demokrātiskas valsts iekārtas aizsardzība ir viens no Satversmes 116. pantā minētajiem leģitīmajiem cilvēktiesību ierobežošanas mērķiem, jo cilvēktiesības nedrīkst tikt izmantotas, vērsties pret demokrātisko valsts iekārtu. Atbilstoši paš aizsargājošās demokrātijas principam demokrātiskā valsts iekārta ir jāaizsargā pret mēģinājumiem to likvidēt vai traucēt tās spēju funkcionēt [14, 8]. Arī Satversmes tiesa norādījusi, ka valsts ir jāaizsargā no tiem, kuri ar savu darbību pierādījuši, ka nav lojāli pret demokrātisko valsts iekārtu, t. i., no personām, kuras strādājušas okupācijas varas īstenotās tiešās apspiešanas un tiešo represiju aparātā. Tādējādi bijušajiem VDK darbiniekiem noteiktais ierobežojums, respektīvi, aizliegums pildīt valsts dienestu, atbilst “aizsargāties spējīgas demokrātijas” principam [28, 11.1.].

No Satversmes tiesas prakses analīzes izriet, ka leģitīmais mērķis “demokrātiskas valsts iekārtas aizsardzība” ir saturiski šaurāks nekā leģitīmais mērķis “sabiedrības drošība”. Tātad leģitīmais mērķis “sabiedrības drošība” ietver sevī arī nacionālo drošību un Latvijas teritoriālo vienotību [16, 6]. Satversmes tiesas tiesneši atsevišķajās domās pauduši viedokli, ka jēdziens “sabiedrības drošība” demokrātiskā valstī nozīmē cilvēka dzīvības, brīvības, veselības, goda un īpašuma aizsardzību [14, 8]. Demokrātiskas iekārtas aizsardzība kā leģitīms pamattiesību ierobežošanas mērķis saturiski ir saistīta ar konstitucionālās kārtības aizsardzību un būtu saistāma arī ar konstitucionālo vērtību ievērošanu un aizsardzību. Tāpēc var secināt, ka abi šie leģitīmie mērķi ir

*Dita Plepa. Līdzsvara meklējumi starp pamattiesību ievērošanu
un valsts drošības aizsardzību Satversmes tiesas praksē*

saturiski ietilpīgi un viena un tā pati vērtība var tikt aizsargāta ar abiem šiem mērķiem. Tas nozīmē, ka viens pamattiesību ierobežojums var tikt noteikts vairāku legītīmu mērķu sasniegšanas labad.

Tiesību normas mērķis gan būtu jānošķir no pamattiesību ierobežojuma legītīmā mērķa. Likuma vispārējais mērķis vai citi tiesībpolitiskie mērķi var lielākā vai mazākā mērā sakrist ar pamattiesību ierobežojuma legītīmo mērķi vai ļaut to precīzāk identificēt, tomēr to noskaidrošana nav galvenais ierobežojuma izvērtēšanas jautājums. Pamattiesību ierobežojuma samērīgums jāvērtē kopsakarā tieši ar šā ierobežojuma legītīmo mērķi, nevis tiesībpolitiskajiem mērķiem, kurus likumdevējs vēlējies sasniegt. Tāpēc Satversmes tiesai ir jānoskaidro konkrēta pamattiesību ierobežojuma legītīmais mērķis, proti, tā būtiskā interese, kuras nodrošināšanas labad ierobežotas personas pamattiesības [15, 4].

Pamattiesību ierobežojuma legītīmā mērķa noskaidrošana ir saistīta ar Satversmes 116. pantā ietverto jēdzienu satura noskaidrošanu. Lai gan demokrātiskas iekārtas aizsardzība un sabiedrības drošība ir saturiski ietilpīgi jēdzieni un to saturs atsevišķos gadījumos var pārklāties, tomēr šo legītīmo mērķu izvirzīšanas nosacījumi būtu šķirami. Satversmes normu tulkošanas rezultātā ir secināts, ka ikvienam vārdam Satversmē ir patstāvīga nozīme, proti, ja kādam formulējumam Satversmē ir piešķirts noteikts saturs, tad tas obligāti jāņem vērā, lai attiecīgo Satversmes normu piemērotu pareizi [35, 19.3.].

Pamattiesību aizsardzības standarts

Atbilstoši Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijai (turpmāk – Konvencija) atsevišķi cilvēktiesību ierobežojumi var tikt attaisnoti, ja tie noteikti valsts jeb nacionālās drošības (*national security*) interesēs [5], kā arī lai aizsargātu sabiedrības drošību (*public safety*) [5] vai sabiedrisko kārtību (*public order*) [5]. Konvencijā pamattiesību ierobežošanas klauzulas izmantotas, nosakot ierobežošanas nosacījumus un kritērijus atsevišķi katrai no pamattiesībām. Tāpēc Konvencijas ietvaros var diskutēt tikai par katras konkrētas pamattiesības ierobežošanas pieļaujamību, nosacījumiem un kritērijiem.

Tā kā Satversmes līmenī par legītīmu mērķi pamattiesību ierobežošanai atzīstama tikai sabiedrības drošība un demokrātiskas iekārtas aizsardzība, būtu vērts diskutēt par to, kā Konvencijā ietvertie nosacījumi un kritēriji tiek projicēti uz Satversmē paredzētajām pamattiesībām un to ierobežošanu.

Satversmes tiesa lietā Nr. 2000-03-01 norādījusi, ka gadījumos, ja ir šaubas par Satversmē ietverto cilvēktiesību normu saturu, tās tulkojamas pēc iespējas atbilstoši interpretācijai, kāda tiek lietota starptautisko cilvēktiesību normu piemērošanas praksē. Eiropas Cilvēktiesību tiesas (turpmāk – ECT) prakse atbilstoši saistībām, ko Latvija uzņēmusies, ir obligāta attiecībā uz Konvencijas normu interpretāciju un izmantojama arī attiecīgo Satversmes normu tulkošanai [16, 5]. Šajā lietā Satversmes tiesa pirmo reizi formulē tādu Satversmes iztulkošanas līdzekli kā Satversmes atvērtība starptautisko cilvēktiesību normām. Tātad, noskaidrojot Satversmē noteikto pamattiesību saturu, jāņem vērā Latvijas

Dita Plepa. Līdzsvara meklējumi starp pamattiesību ievērošanu un valsts drošības aizsardzību Satversmes tiesas praksē

starptautiskās saistības cilvēktiesību jomā [42, 8.1.]. No Satversmes 89. panta izriet iespēja un nepieciešamība, interpretējot Satversmē ietvertās pamattiesības, piemērot starptautisko cilvēktiesību normas [25].

Laika gaitā Satversmes tiesa attīstījusi doktrīnu par Satversmes atvērtību starptautisko cilvēktiesību normām, nosakot minimālos pamattiesību aizsardzības standartus un apzinot starptautisko cilvēktiesību normu piemērošanas prakses nianses. Satversmes tiesa norādījusi, ka starptautiskās cilvēktiesību normas un to piemērošanas prakse konstitucionālo tiesību līmenī kalpo par interpretācijas līdzekli, lai noteiktu pamattiesību un tiesiskas valsts principu saturu un apjomu, ciktāl tas nenoved pie Satversmē ietvertu pamattiesību samazināšanas vai ierobežošanas [25, 5]. Tātad, ja no Konvencijas normām un to interpretācijas ECT praksē izriet, ka noteiktas Konvencijā nostiprinātās cilvēktiesības aptver konkrētu situāciju, tad šī situācija parasti ietilpst arī Satversmē nostiprināto attiecīgo pamattiesību tvērumā. Savukārt tad, ja Konvencijā nostiprinātās cilvēktiesības konkrēto situāciju neaptver, tas pats par sevi vēl nenozīmē, ka šī situācija neietilpst attiecīgo Satversmē nostiprināto pamattiesību tvērumā. Šādā gadījumā Satversmes tiesai jāpārlicinās, vai kādi apstākļi nenorāda uz to, ka Satversmē ir paredzēts augstāks pamattiesību aizsardzības līmenis [46, 12.1.].

Tātad doktrīna par Satversmes atvērtību starptautisko cilvēktiesību normām paredz, ka Satversmē ietvertu pamattiesību minimālais saturs ir tāds pats kā Konvencijā paredzēto tiesību saturs, tomēr Satversme var paredzēt arī plašāku pamattiesību saturu. Turklāt šī doktrīna ļauj izvirzīt tēzi, ka atsevišķos gadījumos ir problemātiski piemērot Konvencijā minētos pamattiesību ierobežošanas kritērijus, jo Satversme var paredzēt arī augstāku pamattiesību aizsardzības līmeni. Tas nozīmē, ka ikvienā gadījumā ir jānovērtē Satversmē un Konvencijā paredzētais pamattiesību aizsardzības līmenis. Ja, interpretējot kādu starptautisko tiesību normu, secināms, ka Satversme garantē plašāku attiecīgās pamattiesības aizsardzību, nedrīkst aprobežoties vienīgi ar starptautisko tiesību normas piemērošanu, bet nepieciešams piemērot arī Satversmes normu [26].

Jānorāda, ka Satversmes tiesa savā praksē Satversmes 116. panta saturu jau ir paplašinājusi ar kritērijiem, kas *expressis verbis* tajā nav minēti. Piemēram, 2010. gada 22. februāra spriedumā lietā Nr. 2009-45-01 Satversmes tiesa norāda, ka:

“Satversme vārda brīvības ierobežojumus noteikusi vispārīgi, savukārt Konvencija dod konkrētākus kritērijus. Tāpēc attiecībā uz pieļaujamiem plašākajiem vārda brīvības ierobežojumiem Satversmes normas jāinterpretē Konvencijas 10. panta izpratnē. [...] no iepriekš citētās Satversmes tiesas atziņas izriet, ka pamattiesību uz vārda brīvību ierobežojuma mērķis atzīstams par leģitīmu tikai tad, ja tas atbilst ne vien Satversmes 116. pantā, bet arī Konvencijas 10. pantā minētajiem mērķiem, kuru labad var ierobežot vārda brīvību.” [40]

Šis secinājums pēc būtības ir balstīts uz doktrīnu par Satversmes atvērtību starptautisko cilvēktiesību normām. Ja runa ir par Satversmes 116. panta satura paplašināšanu, izmantojot metodoloģiju, kas balstīta uz Satversmes atvērtību starptautisko cilvēktiesību normām, nepieciešams izšķirties par to, kam piešķirama prioritāte – konstitucionālā

likumdevēja gribai vai Satversmes 89. pantam [1]. Turklāt nepieciešams argumentēt to, kāpēc konkrētajā gadījumā būtu piemērojami Konvencijas nosacījumi, kā arī sniegt juridiskus argumentus par attiecīgo pamattiesību aizsardzības standartu Satversmes un Konvencijas ietvaros.

Šajā sakarā jānorāda, ka diskusija par leģitīmā mērķa konstrukciju ir fundamentāla, jo no tās ir atkarīgs arī pamattiesību ierobežojuma samērīguma izvērtējums.

Tiesas kontrole

Cilvēktiesību aizsardzība kā viena no svarīgākajām tiesiskas valsts garantijām paredz valsts pienākumu nodrošināt efektīvu aizsardzību ikvienam, kura tiesības ir pārkāptas [17, 1].

Likumdevēja rīcība, nosakot atsevišķu pamattiesību īstenošanas kārtību vai ierobežojumus, ir pakļauta tiesas kontrolei. Likumdevējam arī šajos gadījumos jārikojas Satversmes ietvaros, savukārt tiesu varai jāpārbauda, vai likumdevējs ir ievērojis Satversmes priekšrakstus [7, 741]. Pamattiesības var ierobežot tikai Satversmē noteiktajos gadījumos, kad tas nepieciešams svarīgu sabiedrības interešu aizsardzībai un tiek ievērots samērīguma princips [27].

Satversmes tiesa ir norādījusi, ka drošības dienestiem jābūt pilnvarotiem īstenot savu mērķi – sargāt valsts drošību, bet tiem nevar tikt dota nekontrolējama iespēja pārkāpt pamattiesības un brīvības. Ir jāpanāk līdzsvars starp demokrātiskas sabiedrības tiesībām uz nacionālo drošību un indivīda cilvēktiesībām [23].

Pamattiesību ierobežojums var būt noteikts ar normatīvo aktu vai rasties tiesību normu piemērošanas rezultātā, kā arī valsts pārvaldes iestāžu faktiskās rīcības rezultātā. Atkarībā no pamattiesību ierobežojuma rašanās iemesla nosakāma institūcija, kuras kompetencē ir attiecīgo pamattiesību ierobežojuma vērtēšana. Tiesu varai kopumā un Satversmes tiesai kā tās sastāvdaļai jānodrošina pēc iespējas pilnīga abu pārējo valsts varas atzaru kontrole. Tiesu varas ietvaros Satversmes tiesas kompetence “atkāpjas” vispārējās jurisdikcijas tiesu kompetences priekšā un tulkojama pēc iespējas šauri. Tas īpaši attiecas uz konstitucionālās sūdzības gadījumiem, kad likums paredz nepieciešamību visupirms izsmelt visus vispārējos tiesību aizsardzības līdzekļus [19]. Tas nozīmē, ka pamattiesību ierobežojuma pieļaujamību vispirms vērtē vispārējās jurisdikcijas tiesa. Ja pamattiesību ierobežojums noteikts ar normatīvo aktu un attiecīgu vispārējo tiesību aizsardzības līdzekļu nav [13], tad šā ierobežojuma izvērtēšana ietilpst Satversmes tiesas kompetencē. Ja pamattiesību ierobežojums izriet no tiesību normu nepareizas piemērošanas vai valsts pārvaldes iestāžu faktiskās rīcības un ja ir izsmeltas visas iekšējās apstrīdēšanas vai pārsūdzības iespējas vispārztīto starptautisko tiesību normu izpratnē vai arī nacionālajā līmenī nepastāv efektīvi vispārējie tiesību aizsardzības līdzekļi, tad šā ierobežojuma pieļaujamības izvērtēšana ietilpst ECT kompetencē [5].

*Dita Plepa. Līdzsvara meklējumi starp pamattiesību ievērošanu
un valsts drošības aizsardzību Satversmes tiesas praksē*

Pamattiesību ierobežojuma pieļaujamības izvērtēšanas metodoloģijas pamatā ir konstrukcija “likums – leģitīms mērķis – samērīgums”. To var uzskatīt par pamattiesību ierobežojuma pieļaujamības izvērtēšanas klasisko testu. Šo testu (metodoloģiju) izmanto, vērtējot ikvienu pamattiesību ierobežojumu, arī tādu, kas noteikts valsts un sabiedrības drošības labad.

Lai izvērtētu, vai pamattiesību ierobežojumi atbilst Satversmei, jākonstatē, vai šie ierobežojumi ir:

- 1) noteikti ar likumu vai uz tā pamata;
- 2) attaisnojami ar leģitīmu mērķi;
- 3) samērīgi (proporcionāli) ar šo mērķi [20].

Izvērtējot pamattiesību ierobežojuma samērīgumu, jāpārbauda:

- 1) vai izraudzītie līdzekļi ir piemēroti leģitīmā mērķa sasniegšanai (vai ar izraudzīto līdzekli var sasniegt leģitīmo mērķi);
- 2) vai šāda rīcība ir nepieciešama (vai leģitīmo mērķi nevar sasniegt ar indivīda tiesības mazāk ierobežojošiem līdzekļiem);
- 3) vai ierobežojums ir atbilstošs (vai labums, ko iegūst sabiedrība, ir lielāks par indivīda tiesībām nodarīto kaitējumu) [55].

Satversmes tiesa uzsvērusi, ka ne visos gadījumos valsts drošība kā mērķis var attaisnot personas tiesību ierobežošanu. Šā jautājuma risināšana var būt piekritīga tiesai. Pieļaujot situāciju, ka tiesas kontrole tiek pilnībā izslēgta visos gadījumos, kad vien arguments ir pieminēta valsts drošība, tiktu būtiski ierobežota tiesību aktos paredzētā cilvēktiesību aizsardzības iespēja un valsts iestādes būtu nepamatoti atbrīvotas no atbildības [23]. Vienlaikus Satversmes tiesa atzinusi arī to, ka Satversmes 92. pantā ietverta tiesību piemērošanas robežas var tikt sašaurinātas lietās, kas attiecas uz valsts drošību. Tomēr arī šādās lietās ir jāpastāv tiesību aizsardzības garantijām [23, 10].

Ikvienā gadījumā nepieciešams izvērtēt, ciktāl valsts drošības interešu aizsardzība ir nepieciešama, lai nodrošinātu demokrātisko stabilitāti un citu cilvēku tiesības. Svarīgi ir sabalansēt atsevišķu indivīdu tiesības ieņemt konkrētus amatus valsts dienestā un visas sabiedrības intereses. Tādēļ tiesas kontrole ir mehānisms, kas ļauj panākt līdzsvaru starp nepieciešamību novērst valsts drošības apdraudējumu un nepieciešamību aizsargāt pamattiesības.

Satversmes tiesas prakse ar valsts drošību saistītos jautājumos

No Satversmes tiesas prakses izriet, ka faktiski jebkurš demokrātiskas iekārtas vai konstitucionālo vērtību apdraudējums tiek atzīts par valsts drošības jautājumu. Kā jau iepriekš tika minēts, Satversmes tiesa valsts drošības jautājumus aplūko caur demokrātiskas iekārtas un sabiedrības drošības aizsardzības prizmu, ievērojot Satversmes 116. panta noteikumus.

*Dita Plepa. Līdzsvara meklējumi starp pamattiesību ievērošanu
un valsts drošības aizsardzību Satversmes tiesas praksē*

Satversmes tiesa ir izveidojusi judikatūru attiecībā uz pieeju informācijai, kas atzīstama par valsts noslēpumu. Satversmes tiesa norādījusi, ka valsts drošības intereses prasa, lai pieeja valsts noslēpumam būtu tikai tādiem cilvēkiem, kuru personiskās īpašības nepieļautu valsts noslēpuma izpaušanas risku. Šādi ierobežojumi demokrātiskā sabiedrībā ir nepieciešami un nodrošina pienācīgu līdzsvaru starp sabiedrības interesēm un personas tiesībām [21, 3]. Lietā Nr. 2005-07-01 Satversmes tiesa secinājusi, ka mērķis ierobežot pieeju informācijai, kas uzskatāma par valsts noslēpumu, nozīmē ne vien valsts interešu un sabiedrības drošības aizsardzību, bet arī pārējo NATO dalībvalstu drošības garantēšanu. Gan Latvijas valsts, gan arī pārējo NATO dalībvalstu drošības intereses prasa, lai pieeja valsts noslēpumam būtu tikai tādiem cilvēkiem, kuru personiskās īpašības nepieļautu risku, ka valsts noslēpums varētu tikt izpausts [27, 7.2.].

Gan lietā Nr. 2002-20-0103, gan arī lietā Nr. 2005-07-01 Satversmes tiesa secinājusi, ka pieeja valsts noslēpumam neietilpst ikviena cilvēka tiesībās, bet ir specifiska tiesība, kuru var iegūt tikai konkrēta persona uz noteiktu laiku, ja tās kompetencē ir valsts drošības jautājumi. Tāpēc nevar uzskatīt, ka personai būtu "tiesības un likumiskās intereses" iegūt informāciju, kas likumā noteiktajā kārtībā ir atzīta par valsts noslēpumu.

Vairākās lietās Satversmes tiesa izskatījusi valsts pārvaldes organizācijas jautājumus un vērtējusi ierēdņu amatu pretendentiem izvirzītās prasības. Arī šīs kategorijas lietās Satversmes tiesa par ierobežojumu leģitīmajiem mērķiem ir atzinusi demokrātiskas iekārtas aizsardzību un sabiedrības drošību. Lietā Nr. 2005-24-01 konstatēts, ka tiesību normai, kas ierobežo noteikta Latvijas pilsoņu loka iespējas ieņemt amatu Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojā, ir leģitīms mērķis, proti, valsts dienesta pienācīga darbība, kā arī demokrātiskas valsts iekārtas un nacionālās drošības apdraudējumu novēršana. Šā ierobežojuma leģitīmais mērķis plašākā nozīmē ir aizsargāt demokrātisko valsts iekārtu un sabiedrības drošību [29, 10]. Savukārt lietā Nr. 2005-22-01 tika vērtēti maksātnespējas procesa administratora amata pretendentiem noteiktie ierobežojumi, kas liedza par administratoru iecelt personu, kura bijusi notiesāta par noziegumiem pret īpašumu, saimnieciskajiem noziegumiem, noziegumiem uzņēmējdarbībā, amatnoziegumiem, noziegumiem pret jurisdikciju vai noziegumiem pret pārvaldes kārtību, neatkarīgi no sodāmības dzēšanas vai noņemšanas. Šajā lietā Satversmes tiesa secināja, ka attiecīgajiem ierobežojumiem ir leģitīms mērķis un plašākā nozīmē tas saistīts gan ar demokrātiskas valsts iekārtas, gan sabiedrības drošību. Lai šo mērķi sasniegtu, normatīvajos aktos attiecīgā amata pretendentam tiek izvirzītas paaugstinātas prasības, noteikta īpaša iecelšanas kārtība un pamatoti gadījumi, kad iecelto amatpersonu var atstādināt vai atbrīvot no amata [28, 9]. Arī lietā Nr. 2009-74-01 Satversmes tiesa atzinusi, ka, izvirzot speciālas prasības attiecībā uz noteiktiem amatiem, var novērst ar sabiedrības un vides drošību saistītus riskus [39].

Attiecībā uz valsts pārvaldes organizācijas jautājumiem Satversmes tiesa norādījusi, ka Satversmes 1. pantā nostiprinātais demokrātijas princips arī prasa, lai valsts funkcijas tiktu pildītas atbilstoši demokrātiskas un tiesiskas valsts principiem. Valsts

*Dita Plepa. Līdzsvara meklējumi starp pamattiesību ievērošanu
un valsts drošības aizsardzību Satversmes tiesas praksē*

pārvaldes uzdevums ir īstenot šos principus dzīvē. Ierēdņi, kas tos nespēj izprast un īstenot, diskreditē pašu valsti un grauj iedzīvotāju uzticību savai valstij un tās demokrātiskajai iekārtai [31]. Tāpat Satversmes tiesa secinājusi, ka valsts drošību apdraudētu tādu personu līdzdalība valsts pārvaldē, kuras saistītas ar PSRS Aizsardzības ministriju, PSRS vai Latvijas PSR Valsts drošības komiteju, jo PSRS valsts drošības iestāžu darbība bija vērsta gan pret demokrātijas vērtībām, gan arī pret Latvijas neatkarības atjaunošanu, proti, šīs iestādes būtībā bija antikonstitucionālas [29].

Atsevišķu ar valsts un sabiedrības drošību saistītu lietu kategoriju veido lietas par sodu izpildes tiesībām un kārtību brīvības atņemšanas vietās. Satversmes tiesa, vērtējot brīvības atņemšanas iestādēs noteikto kārtību, konstatējusi, ka notiesāto korespondences kontrole ir pamatota ar iekšējās kārtības un drošības apsvērumiem, kas ieslodzījuma vietās jāņem vērā, turklāt ar šīs kontroles palīdzību tiek gādāts arī par sabiedrības drošību. Korespondences kontrole tiek atzīta par pietiekami efektīvu līdzekli sabiedrības aizsargāšanai pret noziedzību, ja vien tiek ievērots saprātīgs līdzsvars starp nepieciešamību aizsargāt sabiedrības drošību un nepieciešamību notiesātos integrēt sabiedrībā [38, 15.1.]. Attiecīgajā lietā Satversmes tiesa norādījusi, ka personas tiesības mazāk ierobežotu tads regulējums, kas ļautu katrā konkrētā gadījumā lemt par notiesāto savstarpējās sarakstes ietekmi uz sabiedrības drošību, kā arī brīvības atņemšanas iestādes drošību un šajā iestādē noteikto kārtību, apsverot arī to, vai konkrētā sarakste apdraud soda izpildes mērķus, un katru konkrēto situāciju un apstākļus izvērtējot individuāli. Tāpat Satversmes tiesa secinājusi, ka brīvības atņemšanas iestādēs reliģiskie priekšmeti, tostarp lūgšanu krelles, varētu tikt izmantoti uzbrukumiem vai nelegālai notiesāto savstarpējai saziņai, tādēļ to glabāšana kamerās ir pamatoti aizliegama. Šāda pamattiesību ierobežojuma mērķis ir aizsargāt sabiedrības drošību un citu cilvēku tiesības [43, 11].

Savukārt lietā Nr. 2008-42-01 izvērtējamā tiesību norma paredzēja, ka apcietinātajiem ir tiesības uz stundu ilgu tikšanos ar radniekiem vai citām personām izmeklēšanas cietuma administrācijas pārstāvja klātbūtnē ne retāk kā reizi mēnesī. Šajā lietā Satversmes tiesa secināja, ka apstrīdētās normas mērķis ir nepieļaut personas nelikumīgu iekaukšanos kriminālprocesā un tādējādi nodrošināt vispusīgu lietas izmeklēšanu un objektīva nolēmuma pieņemšanu. Tāpat ar šo normu valsts cenšas panākt, lai apcietinātais neizdara jaunus noziegumus, nemēģina bēgt vai saskaņot liecības. Tātad apstrīdētā norma aizsargā sabiedrības drošību [36, 14]. Satversmes tiesa arī secinājusi, ka aizliegums, sodu izciešot soda vai disciplinārajā izolatorā, rakstīt vēstules privātpersonām ir vērsts uz to, lai garantētu kārtību un drošību brīvības atņemšanas iestādē un tādējādi aizsargātu arī sabiedrības drošību.

Satversmes tiesa īpaši uzsvērusi, ka sabiedrības drošības apdraudējumus var novērst pienācīga un kvalitatīvi īstenota notiesāto personu iekļaušana sabiedrībā pēc soda izciešanas. Resocializācija kopumā un katrs tās elements atsevišķi kalpo noziedzības mazināšanai, ieslodzīto reintegrācijai sabiedrībā un sabiedrības drošības uzlabošanai, kā arī citu cilvēku dzīvības, likumisko interešu un tiesību aizsardzībai [32, 18.1.]. Neīstenojot notiesāto resocializāciju, netiktu sasniegts soda mērķis, un sabiedrības

*Dita Plepa. Līdzsvara meklējumi starp pamattiesību ievērošanu
un valsts drošības aizsardzību Satversmes tiesas praksē*

drošības līmenis pazeminātos to noziegumu dēļ, kurus atkārtoti izdarītu brīvības atņemšanas sodu izcietušas personas, kā arī arvien pieaugtu notiesāto uzturēšanai nepieciešamo valsts budžeta līdzekļu apmērs. Tātad sabiedrības interesēs ir resocializēt iespējami lielāku notiesāto personu skaitu [45, 11.2.].

Satversmes tiesa par sabiedrības drošības aizsardzības līdzekli ir atzinusi Kriminālikumā ietvertu regulējumu. Vērtējot, piemēram, vai kriminālsodi par narkotisko un psihotropo vielu lietošanu bez ārsta nozīmējuma atbilst Satversmei, Satversmes tiesa norādījusi, ka narkotisko un psihotropo vielu nelegālās izplatības sekas ir tālejošas un negatīvi ietekmē ne tikai šo vielu lietotāju, bet arī sabiedrības ekonomiskos, politiskos un kultūras pamatus. Tātad izvērtējamā pamattiesību ierobežojuma leģitīmais mērķis ir sabiedrības drošība [24]. Savukārt lietas Nr. 2014-34-01 spriedumā Satversmes tiesa atzina, ka mantas konfiskācija, gluži kā ikviens cits kriminālsods, ir vērsta uz Kriminālikumā minēto soda mērķu sasniegšanu. Šāda pamattiesību ierobežojuma leģitīmie mērķi ir demokrātiskās valsts iekārtas, sabiedrības drošības un citu personu tiesību aizsardzība [51].

Sabiedrības drošības aizsardzību nostiprina arī pasākumi, kas vērsti uz noziedzīgu nodarījumu profilaksi un atklāšanu, kā arī noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas novēršanu. Par regulējuma, kas ļauj operatīvās darbības subjektam operatīvās darbības pasākumus veikt nekavējoties, leģitīmo mērķi Satversmes tiesa atzinusi sabiedrības drošības aizsardzību [44, 14]. Arī regulējums, kas paredz gadījumus, kad persona tiek iekļauta to personu sarakstā, kurām iecelšana Latvijas Republikā ir aizliegta, pieņemts leģitīma mērķa labad, un šis mērķis ir aizsargāt valsts un sabiedrības drošību. Satversmes tiesa secinājusi, ka sabiedrības drošības labad valstij ir pienākums veikt pasākumus, lai kontrolētu finanšu līdzekļu plūsmu, novērstu noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizāciju, terorisma un organizētās noziedzības finansēšanu, kā arī izvairīšanos no nodokļu maksāšanas.

Arī dažādi pilsonisko brīvību ierobežojumi var tikt noteikti sabiedrības drošības labad. Satversmes tiesa secinājusi, ka pulcēšanās brīvības – tostarp piketu brīvības – īstenošanai ierobežojumus var noteikt, lai nodrošinātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību. Tomēr saukļu un lozungu izteikšana mutvārdos pati par sevi neapdraud demokrātisko valsts iekārtu, citu cilvēku tiesības, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību [30]. Nosakot ap valsts un pašvaldību institūciju ēkām, kā arī ārvalstu diplomātisko un konsulāro pārstāvniecību ēkām zonas, kurās aizliegts rīkot sapulces, gājienus un piketus, ir iespējams nodrošināt netraucētu šo institūciju darbību, kā arī preventīvi novērst iespējamus sabiedrības drošības apdraudējumus [30]. Attiecīgajā lietā Satversmes tiesa norādījusi arī to, ka sabiedrības drošības apdraudējumu var radīt neskaidrs normatīvais regulējums, proti, neskaidrs normas formulējums valstij var dot iegānstu pasākuma drošības garantēšanas pienākumu novēlēt uz attiecīgā pasākuma organizatoru, pieprasot, lai tas pieaicina papildu kārtības uzturētājus [30]. Savukārt lietā Nr. 2013-15-01 Satversmes tiesa atzina, ka robežsargu tiesības apvienoties arodbiedrībās pašas par sevi gan neapdraud valsts

*Dita Plepa. Līdzsvara meklējumi starp pamattiesību ievērošanu
un valsts drošības aizsardzību Satversmes tiesas praksē*

vai sabiedrības drošību, tomēr dažādas arodbiedrību brīvības procesuālās izpausmes, piemēram, streiku organizēšana un piedalīšanās tajos, var skart valsts vai sabiedrības drošības intereses [49].

Lietā Nr. 2013-20-03 Satversmes tiesa secināja, ka nekustamajiem īpašumiem piegulošo teritoriju kopšana un tīrīšana sekmē ceļu satiksmes drošību, kā arī dod gājējiem iespēju droši un netraucēti pārvietoties pa ietvēm. Tāpēc normas, kas paredz piegulošās teritorijas sakopšanu, ir vērstas uz sabiedrības labklājību un drošību [50, 10].

Satversmes tiesa demokrātiskas iekārtas aizsardzību ir saistījusi ar konstitucionālo institūciju darbību, konstitucionālo vērtību aizsardzību un valsts pārvaldes procesiem. Viena demokrātiskas iekārtas aizsardzību atspoguļojošu lietu kategorija ir saistīta ar ierobežojumiem, kas vērsti uz to, lai nodrošinātu demokrātisku un kvalitatīvu lēmumu pieņemšanas procedūru. Šajās lietās vērtēts minēto ierobežojumu samērīgums. Satversmes tiesa uzskata, ka ierobežojumi attiecībā uz tautas nobalsošanas organizēšanu un priekšvēlēšanu aģitāciju, kā arī subjektiem, kas ir tiesīgi piedalīties pašvaldību vēlēšanās, spēj sasniegt savu leģitīmo mērķi. Satversmes tiesa norādījusi, ka normas, kas novērš iespēju prettiesiskā veidā ietekmēt tautas likumdošanas procesu, aizsargā demokrātisku valsts iekārtu [37]. Savukārt priekšvēlēšanu aģitācijas ierobežojumi nodrošina tiesības ievēlēt pašvaldību brīvās vēlēšanās [40]. Gādājot par pašvaldības domes kā pārstāvības orgāna izveidi, tiek nodrošināta demokrātiskas valsts iekārtas aizsardzība. Arī politisko partiju sistēmas stiprināšana ir vēsta uz demokrātiskas valsts iekārtas aizsardzību un var tikt atzīta par leģitīmu mērķi atšķirīgas attieksmes noteikšanai [52].

Satversmes tiesa īpaši uzsvērusi, ka latviešu valodas kā valsts valodas aizsardzība un tās lietošanas nostiprināšana ir cieši saistīta ar demokrātiskas valsts iekārtas aizsardzību. Vērtējot tiesību normu, kas paredz personas uzvārda atveidošanu atbilstoši latviešu valodas prasībām, Satversmes tiesa atzina, ka konstitucionālās sūdzības iesniedzējas privātā dzīve ir ierobežota, lai aizsargātu citu Latvijas iedzīvotāju tiesības brīvi lietot latviešu valodu visā Latvijas teritorijā un lai aizsargātu demokrātisko valsts iekārtu [18]. Arī latviešu valodas lietošana valsts un pašvaldību institūcijās nodrošina demokrātiskas iekārtas aizsardzību. Viens no demokrātiskās iekārtas pastāvēšanas priekšnoteikumiem ir atbilstoši leģitimēto valsts institūciju stabila un efektīva darbība. Tāpēc šo institūciju darbā ir nepieciešama visaptveroša un konsekventa valsts valodas lietošana atbilstošā līmenī. Likumā noteikto pašvaldības funkciju pienācīga izpilde netiktu nodrošināta, ja deputāti pašvaldības domes darbā piedalītos tikai formāli, neprotot un nelietojot valsts valodu amata pienākumu veikšanai nepieciešamajā līmenī un pakāpē. Tādēļ attiecīgā ierobežojuma leģitīmais mērķis ir nodrošināt vietējās pārvaldes efektīvu darbību un aizsargāt demokrātisko valsts iekārtu [47].

Lietā Nr. 2015-01-01 Satversmes tiesa norādīja, ka arī Latvijas valsts karoga novietošana pie dzīvojamām ēkām veicina demokrātiskas valsts iekārtas aizsardzību. Attiecīgajā lietā Satversmes tiesa īpašu uzmanību pievērsa tam, ka Latvijas valsts karogs ir valsts simbols, kas nostiprināts Satversmē, proti, valsts karoga regulējums ietverts Satversmes 4. pantā jau kopš Satversmes pieņemšanas. Satversmes 4. pants ietilpst to

*Dita Plepa. Līdzsvara meklējumi starp pamattiesību ievērošanu
un valsts drošības aizsardzību Satversmes tiesas praksē*

Satversmes pantu kopumā, kuri veido Latvijas valsts konstitucionāli tiesisko pamatu. Pienākums novietot Latvijas valsts karogu pie dzīvojamām ēkām stiprina valstisko apziņu un līdz ar to – demokrātisku Latvijas Republiku. Tādējādi Satversmes tiesa atzina, ka ierobežojumam ir leģitīms mērķis – Latvijas demokrātiskās valsts iekārtas aizsardzība [53].

Satversmes tiesa uzskata, ka arī dažādi tiesnešiem noteiktie amatu savienošanas ierobežojumi palīdz aizsargāt demokrātisku valsts iekārtu. Lietā Nr. 2012-16-01 Satversmes tiesa norādīja, ka aizliegums tiesnesim būt par politiskās partijas biedru palīdz nodrošināt taisnīgas, neatkarīgas un objektīvas tiesu varas darbību. Šāds aizliegums veicina sabiedrības uzticību tiesu varai, un demokrātiskā tiesiskā valstī tas ir būtiski. Ierobežojot tiesneša nodarbošanās jomas un nosakot amatu savienošanas ierobežojumus, tiek gādāts par tiesneša kā amatpersonas darbības atklātumu un atbildību sabiedrības priekšā, kā arī par tiesu varas neatkarību demokrātiskā valstī. Tātad šādi ierobežojumi aizsargā citu personu tiesības un demokrātisko valsts iekārtu. Demokrātiskās valsts iekārtas aizsardzību nodrošina arī tas, ka lēmums par disciplinārlietas ierosināšanu un disciplinārlietas materiāli līdz brīdim, kad stājas spēkā Tiesnešu disciplinārkolēģijas lēmums disciplinārlietā, ir pieejami tikai personām, kurām šādas tiesības noteiktas likumā. Satversmes tiesa norādīja, ka disciplinārlietas materiāli var ietvert informāciju par konkrētām tiesneša tiesvedībā esošajām lietām, to dalībnieku privāto dzīvi, komercnoslēpumu un citus aizsargājamus datus. Tādējādi tiek aizsargātas arī citu personu (konkrētā tiesneša tiesvedībā esošo lietu dalībnieku) tiesības. Šā ierobežojuma leģitīmais mērķis ir demokrātiskās valsts iekārtas aizsardzība un citu cilvēku tiesību aizsardzība [54].

Nozīmīgas tēzes paustas lietā Nr. 2004-14-0106. Tajā Satversmes tiesa deva kritēriju Satversmei neatbilstoša pamattiesību ierobežojuma novēršanai nepieciešamā pārejas perioda noteikšanai. Lemjot par brīdi, ar kuru apstrīdētā norma zaudē spēku, tiesa ņēma vērā, ka šīs normas leģitīmais mērķis ir valsts drošība. Tāpēc likumdevēja rīcībā jābūt pietiekami ilgam laikam, lai tas noteiktu īpašu kārtību, kādā tiesa izskata lietas, kas saistītas ar lēmumiem, kuri skar valsts drošības jautājumus. Šai kārtībai vienlaikus gan jāaizsargā valsts drošības intereses, gan arī jānodrošina personas tiesības uz taisnīgu tiesu [25]. Tas nozīmē, ka valsts drošības jautājumu izlemšanai vienmēr nepieciešamas izsvērtas diskusijas un attiecīgā normatīvā regulējuma izstrādei – pietiekami ilgs laiks.

Pamattiesību ierobežojuma leģitīmais mērķis tiesu praksē ne visos gadījumos tiek precīzi konstruēts, proti, par leģitīmu mērķi bieži tiek atzīti tādi centieni un mērķi, kuri Satversmes ietvaros nav uzskatāmi par konstitucionāli aizsargājamiem. Tomēr Satversmes tiesas prakses analīze ļauj secināt, ka pamattiesību ierobežojumi, kas pamatoti ar demokrātiskās valsts iekārtas aizsardzību, tiek atzīti par nepieciešamiem pēc būtības.

Tiesu prakses analīze liecina, ka daudzi ierobežojumi ir saistīti ar Latvijas vēsturisko pieredzi, t. i., ar PSRS 1940. gada agresiju pret Latvijas Republiku (un tai sekojošo prettiesisko Latvijas Republikas okupāciju), prettiesisko iejaukšanos Latvijas Republikas iekšējās lietās, kā arī prettiesisko Latvijas Republikas aneksiju, kas tika īstenota, ignorējot gan starptautisko tiesību normas, gan fundamentālās Latvijas nacionālo tiesību

*Dita Plepa. Līdzsvara meklējumi starp pamattiesību ievērošanu
un valsts drošības aizsardzību Satversmes tiesas praksē*

normas [33]. Atjaunotā Latvijas Republika noteikusi vairākus ierobežojumus, lai novērstu okupācijas sekas. Vienlaikus ir veikti pasākumi, lai stiprinātu demokrātiskās valsts iekārtas aizsardzību. Savukārt, analizējot Satversmes tiesas praksi attiecībā uz ierobežojumiem, kas pamatoti ar nepieciešamību aizsargāt sabiedrības drošību, secināms, ka to leģitīmā mērķa pierādīšanai parasti kalpo norādes uz apdraudējuma objektu vai iespēju sekmēt arī valsts drošību. Vienlaikus jānorāda, ka abi jēdzieni, proti, valsts drošība un sabiedrības drošība, parasti tiek interpretēti valsts drošības (*national security*) kontekstā.

Jaunais terorisma vilnis, kas veļas pāri Eiropai, rada vilinājumu pazemināt pamattiesību aizsardzības standartu. Demokrātiskā sabiedrībā par nepieciešamiem var tikt atzīti tikai tādi pamattiesību ierobežojumi, kas atbilst tiesiskas valsts principiem. Visi pamattiesību ierobežojumi vērtējami konkrētās vēsturiski politiskās sistēmas ietvaros, tomēr demokrātijas attīstībā konstatējamās nepilnības pašas par sevi nav pamats, lai atkāptos no tiesiskas valsts principiem. Nepamatoti cilvēktiesību ierobežojumi nevis stiprina, bet gan vājina demokrātiju [14].

Balance between Fundamental Rights and National Security Protection: Practice of Constitutional Court of Latvia

Abstract

Security is one of the basic rights on an individual (person) as well as a value which has gained nowadays a great importance in the life of a democratic society. Ensuring security is one of the most basic duties of every state towards its citizens. However, the state can expect from its citizens commitment to ensure their own security, especially through conscription to military service. Therefore, security has been and is one of the most fundamental issues defining relations between the state and the citizen.

Development of a contemporary democratic and judicial state is linked to a search for balance between the protection of constitutional values and respect for human rights. The Constitutional Court is the institution which in its rulings defines the standard of human rights' protection and reflects the way of finding a reasonable balance between protecting constitutional values and respecting human rights.

The article provides an insight into the findings by the Constitutional Court regarding the regulation established by the Constitution of the Republic of Latvia and the interpretation thereof on issues of "national security". Special focus is placed upon the analysis of the Case Law which reflects the methodology for reaching balance between threat to national security and the necessity to protect human rights.

Keywords: Constitutional Court, human rights, national security, public safety, protecting the democratic structure of the State.

Literatūra

1. Amoliņa D., Statkus S. Piezīmes par “Satversmes lasīšanu Satversmes tiesā”. *Jurista Vārds*. 03.07.2012., 27.
2. Braun, J. *Einführung in die Rechtswissenschaft*. 2. Aufl. Tübingen: Mohr Siebeck, 2001, 254.
3. Capoccia, G. *Militant democracy: The Institutional bases of democratic. Self-preservation*. The Annual Review of Law and Social Science. August 19, 2013.
4. Dunaj, K., Stepnowska, M. *Legal Security*. Warsaw, 2013.
5. Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. *Latvijas Vēstnesis*. 13.06.1997., 143/144.
6. Latvijas Republikas Satversme: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*. 1993. g. 1. jūl., 43.
7. *Latvijas Republikas Satversmes komentāri*. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011.
8. Likumprojekta “Grozījumi Krimināllikumā” (Nr. 514/12) anotācija. Iegūts no: [http://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/webAll?SearchView&Query=\(\[Title\]=*krimin*\)&SearchMax=0&SearchOrder=4](http://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/webAll?SearchView&Query=([Title]=*krimin*)&SearchMax=0&SearchOrder=4) [sk. 13.04.2016.].
9. Likumprojekts “Grozījumi Krimināllikumā” (Nr. 514/12). Iegūts no: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/0/30EDC058E283C869C2257F6A003B9620?OpenDocument> [sk. 13.04.2016.].
10. Mill, J. S. *On Liberty*. Edited and with introduction by G. Himmelfarb. Penguin Classics, 1982, 29.
11. Pleps, J. Satversmes iztulkošana. *Latvijas Vēstnesis*, 2012.
12. Pleps, J., Pastars, E. Vairāk varas tautai – vai diktatūra? Iegūts no: <http://www.politika.lv> [sk. 13.04.2016.].
13. Satversmes tiesas likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*. 1996. gada 14. jūn., 103.
14. *Satversmes tiesas tiesnešu Aivara Endziņa, Jura Jelāgina un Anitas Ušackas atsevišķās domas lietā Nr. 2000-03-01*. Iegūts no: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2000-03-01_Atseviskas_domas.pdf [sk. 13.04.2016.].
15. *Satversmes tiesas tiesnešu Kaspars Baloža un Kristīnes Krūmas atsevišķās domas lietā Nr. 2015-01-01*. Iegūts no: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2015-01-01_Atseviskas_domas.pdf [sk. 13.04.2016.].
16. Satversmes tiesas 2000. gada 30. augusta spriedums lietā Nr. 2000-03-01. *Latvijas Vēstnesis*. 20.06.2006., 95.
17. Satversmes tiesas 2001. gada 5. decembra spriedums lietā Nr. 2001-07-0103. *Latvijas Vēstnesis*. 07.12.2001., 178.
18. Satversmes tiesas 2001. gada 21. decembra spriedums lietā Nr. 2001-04-0103. *Latvijas Vēstnesis*. 22.12.2001., 187.
19. Satversmes tiesas 2002. gada 22. februāra spriedums lietā Nr. 2001-06-03. *Latvijas Vēstnesis*. 26.02.2002., 31.
20. Satversmes tiesas 2002. gada 22. oktobra spriedums lietā Nr. 2002-04-03. *Latvijas Vēstnesis*. 24.10.2002., 154.
21. Satversmes tiesas 2003. gada 23. aprīļa spriedums lietā Nr. 2002-20-0103. *Latvijas Vēstnesis*. 06.06.2003., 85.
22. Satversmes tiesas 2003. gada 29. oktobra spriedums lietā Nr. 2003-05-01. *Latvijas Vēstnesis*. 30.10.2003., 152.

*Dita Plepa. Līdzsvara meklējumi starp pamattiesību ievērošanu
un valsts drošības aizsardzību Satversmes tiesas praksē*

23. Satversmes tiesas 2004. gada 6. decembra spriedums lietā Nr. 2004-14-01. *Latvijas Vēstnesis*. 08.12.2004., 195.
24. Satversmes tiesas 2005. gada 26. janvāra spriedums lietā Nr. 2004-17-01. *Latvijas Vēstnesis*. 28.01.2005., 16.
25. Satversmes tiesas 2005. gada 13. maija spriedums lietā Nr. 2004-18-0106. *Latvijas Vēstnesis*. 17.05.2005., 77.
26. Satversmes tiesas 2005. gada 14. septembra spriedums lietā Nr. 2005-02-0106. *Latvijas Vēstnesis*. 16.09.2005., Nr. 148.
27. Satversmes tiesas 2005. gada 17. oktobra spriedums lietā Nr. 2005-07-01. *Latvijas Vēstnesis*. 20.10.2005., 167.
28. Satversmes tiesas 2006. gada 23. februāra spriedums lietā Nr. 2005-22-01. *Latvijas Vēstnesis*. 28.02.2006., 34.
29. Satversmes tiesas 2006. gada 11. aprīļa spriedums lietā Nr. 2005-24-01. *Latvijas Vēstnesis*. 18.04.2006., 61.
30. Satversmes tiesas 2006. gada 23. novembra spriedums lietā Nr. 2006-03-0106. *Latvijas Vēstnesis*. 01.12.2006., 192.
31. Satversmes tiesas 2007. gada 10. maija spriedums lietā Nr. 2006-29-0103. *Latvijas Vēstnesis*. 15.05.2007., 77.
32. Satversmes tiesas 2007. gada 14. jūnija spriedums lietā Nr. 2006-31-01. *Latvijas Vēstnesis*. 19.06.2007., 97.
33. Satversmes tiesas 2007. gada 29. novembra spriedums lietā Nr. 2007-10-0102. *Latvijas Vēstnesis*. 30.11.2007., 193.
34. Satversmes tiesas 2008. gada 29. decembra spriedums lietā Nr. 2008-37-03. *Latvijas Vēstnesis*. 30.12.2008., 202.
35. Satversmes tiesas 2009. gada 7. aprīļa spriedums lietā Nr. 2008-35-01. *Latvijas Vēstnesis*. 09.04.2009., 56.
36. Satversmes tiesas 2009. gada 23. aprīļa spriedums lietā Nr. 2008-42-01. *Latvijas Vēstnesis*. 25.04.2009., 64.
37. Satversmes tiesas 2009. gada 19. maija spriedums lietā Nr. 2008-40-01. *Latvijas Vēstnesis*. 20.05.2009., 78.
38. Satversmes tiesas 2009. gada 18. decembra spriedums lietā Nr. 2009-10-01. *Latvijas Vēstnesis*. 22.12.2009., 201.
39. Satversmes tiesas 2010. gada 18. februāra spriedums lietā Nr. 2009-74-01. *Latvijas Vēstnesis*. 23.02.2010., 30.
40. Satversmes tiesas 2010. gada 22. februāra spriedums lietā Nr. 2009-45-01. *Latvijas Vēstnesis*. 25.02.2010., 32.
41. Satversmes tiesas 2010. gada 7. oktobra spriedums lietā Nr. 2010-01-01. *Latvijas Vēstnesis*. 12.10.2010., 161.
42. Satversmes tiesas 2010. gada 20. decembra spriedums lietā Nr. 2010-44-01. *Latvijas Vēstnesis*. 22.12.2010., 202.
43. Satversmes tiesas 2011. gada 18. marta spriedums lietā Nr. 2010-50-03. *Latvijas Vēstnesis*. 22.03.2011., 45.
44. Satversmes tiesas 2011. gada 11. maija spriedums lietā Nr. 2010-55-0106. *Latvijas Vēstnesis*. 13.05.2011., 74.

*Dita Plepa. Līdzsvara meklējumi starp pamattiesību ievērošanu
un valsts drošības aizsardzību Satversmes tiesas praksē*

45. Satversmes tiesas 2011. gada 9. jūnija spriedums lietā Nr. 2010-67-01. *Latvijas Vēstnesis*. 10.06.2011., 91.
46. Satversmes tiesas 2011. gada 19. oktobra spriedums lietā Nr. 2010-71-01. *Latvijas Vēstnesis*. 21.10.2011., 167.
47. Satversmes tiesas 2013. gada 7. novembra spriedums lietā Nr. 2012-24-03. *Latvijas Vēstnesis*. 11.11.2013., 220.
48. Satversmes tiesas 2013. gada 19. novembra spriedums lietā Nr. 2013-09-01. *Latvijas Vēstnesis*. 21.11.2013., 227.
49. Satversmes tiesas 2014. gada 23. aprīļa spriedums lietā Nr. 2013-15-01. *Latvijas Vēstnesis*. 28.04.2014., 82.
50. Satversmes tiesas 2014. gada 6. novembra spriedums lietā Nr. 2013-20-03, *Latvijas Vēstnesis*, 10.11.2014., 223.
51. Satversmes tiesas 2014. gada 6. decembra spriedums lietā Nr. 2014-34-01. *Latvijas Vēstnesis*. 08.04.2015., 70.
52. Satversmes tiesas 2015. gada 5. februāra spriedums lietā Nr. 2014-03-01. *Latvijas Vēstnesis*. 06.02.2015., 26.
53. Satversmes tiesas 2015. gada 2. jūlija spriedums lietā Nr. 2015-01-01. *Latvijas Vēstnesis*. 06.07.2015., 129.
54. Satversmes tiesas 2015. gada 12. novembra spriedums lietā Nr. 2015-06-01. *Latvijas Vēstnesis*. 13.11.2015., 223.
55. Satversmes tiesas 2015. gada 21. decembra spriedums lietā Nr. 2015-03-01. *Latvijas Vēstnesis*. 23.12.2015., 251.
56. *Valsts prezidenta Raimonda Vējoņa 2016. gada 17. marta vēstule Nr. 129 "Par likumprojektu "Grozījumi Krimināllikumā" (514/12)".* Iegūts no: http://www.president.lv/images/modules/items/PDF/20160318_groz%C4%ABjumi%20Krimin%C4%81llikum%C4%81_Nr_129.pdf [sk. 13.04.2016.].
57. *Valsts prezidents Raimonds Vējonis: Kriminālatbildība jānosaka par antikonstitucionālu rīcību.* Preses relize. 18.03.2016. Iegūts no: http://www.president.lv/pk/content/?cat_id=603&art_id=23919 [sk. 13.04.2016.].